

Др Сања Ђајић, асистент
Правни факултет у Новом Саду

ДЕЈСТВО ОДЛУКА ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЗАШТИТУ ЉУДСКИХ ПРАВА У НАЦИОНАЛНИМ ПРАВНИМ СИСТЕМИМА¹

Сажетак: Пресуде Европског суда за заштиту људских права могу имати више различитих дејстава: накнада штете, средство тумачења Европске конвенције, понављање националног поступка, покретање посебног поступка, измена домаћег законодавства, забрана поновног расправљања у правној ствари о којој је правноснажно одлучио Европски суд за људска права. Државе су савесно испуњавале обавезу накнаде штете на основу чл. 46. Европске конвенције и углавном показивале спремност да прихвате тумачења Европске конвенције које је Европски суд развио у својој богатој пракси. Национална пракса показује како су државе омогућавале и понављање домаћег поступка када је то било потребно, као и какви су све правни основи коришћени да би до новог националног поступка дошло. Примери из праксе других држава и нова Уставна и законска решења у Србији и Црној Гори нам могу пружити смернице за будућу националну имплементацију одлука Европског суда у наш унутрашњи правни систем.

Кључне речи: национална имплементација одлука Европског суда за заштиту људских права, Европска конвенција за заштиту људских права, дејства одлука Европског суда за заштиту људских права, поштовање одлука Европског суда за заштиту људских права

¹ Рад је настао на основу предавања одржаних на курсу стручног усавршавања "Људска права у Европи" који је одржан на Правном факултету у Новом Саду у априлу и мају 2003. године. Овом приликом бих се захвалила полазницима семинара и предавачима на корисним сугестијама које су изнете у разговорима и на предавањима. Поједине сугестије су нашле своје место и у овом раду.

У в о д

Ефикасност сваког правног система се мери, између осталог, и степеном поштовања одлука надлежних тела. О ефикасности европског система за заштиту људских права можемо говорити када проверимо у којој мери државе чланице, односно њени судови и други органи, примењују Европску конвенцију за заштиту људских права и основних слобода из 1950. године,² али и у којој мери се повинују одлукама Европског суда за заштиту људских права. Постоји неколико начина поштовања одлука и јуриспруденције Суда, који се крећу од извршења одлуке путем исплате накнаде штете од стране одговорне државе преко отклањања противправности до прихватања Конвенције и њених материјалноправних одредаба у светлу праксе Европског суда. Ми ћемо се овде осврнути на проверу ефикасности европског система у погледу извршења и других начина примене одлука Европског суда, као и на модусе који ту постоје. На тај начин ћемо показати зашто се баш европски систем за заштиту људских права сматра најефикаснијим међународним системом заштите³ и како су државе одговориле на захтев имплементације одлука Европског суда.⁴

Релевантне одредбе Европске конвенције

Постоји више релевантних одредаба у вези са поступком и начином извршења пресуда. Другим речима, постоји неколико међународноправних основа за признање дејстава одлука Европског суда за људска права. Реч је о следећим одредбама Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода:

а) Члан 46. Европске конвенције непосредно налаже савесно извршење пресуда и обавеза које су њоме утврђене за одговорну државу.

² *European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms* (European Treaty Series, No. 5). Усвојена је у Риму 4. новембра 1950 године, а ступила на снагу 3. септембра 1953. године. Измењена је у складу са Протоколом бр. 11, који је ступио на снагу 1. новембра 1998. године, чиме је измењена нумерација првобитног текста Конвенције. Србија и Црна Гора у време писања овог текста нису још ратификовале ову Конвенцију, али се очекује да то буде ускоро учињено у складу са обавезом која произилази из чланства у Савету Европе.

³ Janis, M., Kay, R. & Bradley, A., *EUROPEAN HUMAN RIGHTS LAW*, Clarendon Press, Oxford, 1995, стр. 35.

⁴ Делимични подаци о националној имплементацији одлука Европског суда се могу наћи на званичној веб адреси Европског суда: <http://www.echr.coe.int/eng/effects.html>.

Шире о питању националне имплементације одлука Европског суда за заштиту људских права, као и Комитета УН за људска права, в. - Barkhuysen, Van Emerik, Van Kempen (ur.), *The Execution of Strasbourg and Geneva Human Rights Decisions in the National Legal Order*, Martinus Nijhoff Publishers, Hague, Boston, London, 1999.

Чл. 46 – Обавезност и извршење пресуда

1. Високе стране уговорнице преузимају обавезу да се повинују правноснажној пресуди Суда у сваком предмету у коме су странке.
2. Правноснажна пресуда Суда се доставља Комитету министара који надгледа њено извршење.

б) чл. 41 – 45 Европске конвенције утврђују основна обележја пресуда. Одређују критеријуме коначности, што је претходни услов за њихову извршност.

в) Чл. 2 – 14 и додатни Протоколи који гарантују конкретна права и слободе. Судска одлука конкретизује обавезу државе изведену из неких од ових одредаба (материјалноправни део Конвенције). Непоступање по пресуди води ка продуженом кршењу релевантних одредаба. Истовремено, ове одредбе могу послужити као правни основ за имплементацију од стране других држава које нису непосредно погођене одлуком.

г) Одредбе које се односе на овлашћења Комитета министара Савета Европе у погледу надзора над поштовањем људских права и извршењем пресуда - Чл. 46, став 2 Конвенције, Статут Савета Европе (чл. 3, 4, 5, 7, 8, 9, 21) као и *Декларација о испуњењу обавеза које су прихватиле државе чланице Савета Европе из 1994.*⁵ Комитет министара може предложити Парламентарној скупштини да предузме потребне мере у случају негативног извештаја. Најстрожија мера је искључење из чланства.

Дејство пресуда Европског суда за људска права према Конвенцији и пракси Суда

Постоји више могућих дејстава које пресуда може имати: обавеза накнаде штете, обавеза повраћаја у пређашње стање, средство тумачења Конвенције, забрана поновног расправљања у истој правној ствари. Ми ћемо их изложити редом.

а) Обавеза накнаде штете (чл. 41. и 46. Конвенције) – У највећем броју случајева се изриче накнада штете као и накнада за трошкове поступка које је имао подносилац захтева. Реч је о накнади материјалне и нематеријалне штете. Она се наводи у диспозитиву одлуке и представља извршни наслов. Суд утврђује рок од 3 месеца у којем је држава дужна да исплати накнаду. Након истека рока обрачунава се затезна камата. За разлику од осталих дејстава и обавеза које могу проистећи, обавеза накнаде штете и тачан износ се утврђује у диспозитиву пресуде.

⁵ Declaration on compliance with commitments accepted by member States of the Council of Europe – Комитет министара је усвојио ову Декларацију 10. новембра 1994. године на 95. заседању.

Досадашња пракса је показала да су државе савесно и скоро без изузетка (један случај неизвршења у преко 3000 пресуда) извршавале ове обавезе. Обавеза накнаде штете на основу одлуке је конкретног карактера и односи се само на одговорну државу у односу на подносиоца захтева. Ова пресуда постаје извршни наслов када постане коначна.

б) Обавеза повраћаја у пређашње стање и отклањање противправности – Обавеза може укључити радњу понављања поступка или измену домаћег права. Ову обавезу држава има у односу на подносиоца представке, ако је реч о понављању поступка, односно у односу на Савет Европе ако је реч о измени прописа. За разлику од накнаде штете, ова обавеза проистиче из образложења пресуде. Такође, Комитет министара Савета Европе води рачуна о томе да ли је дошло до измене спорног прописа или не. Ако до измене не дође, односно ако не дође до понављања поступка, не постоји кршење чл. 46. Конвенције *stricto sensu*. У том случају постоји само продужено кршење Конвенције и могућност покретања новог поступка ради накнаде штете.

Обавеза понављања поступка постоји само у односу на оштећено лице, односно подносиоца захтева. Оваква обавеза не постоји у свим случајевима, већ само у онима у којима то произилази из околности случаја и врсте кршења. Као пример нам може послужити дужина трајања поступка када долази до кршења чл. 6, става 1 Конвенције који налаже да се о индивидуалним правима пред домаћим судом одлучи у "разумном року". Ако је поступак трајао дуго, лице по правилу добија накнаду штете, али је свако понављање поступка потпуно беспредметно. Обавеза понављања поступка може укључити понављање било ког судског или управног поступка, брисање кривичне осуде, окончање притвора и ~~државе~~ су слободне да саме изаберу начин националне имплементације одлука. Овде је такође видљиво обележје Европског суда као међународног суда, а не суда више инстанце.

в) Одлуке као средство тумачења Европске конвенције за заштиту људских права

Јуриспруденција Суда је неопходна да би се у потпуности разумеле обавезе које проистичу из Конвенције, тако да су пресуде истовремено и средство тумачења Конвенције. Практика суда се на овај начин односи на све државе чланице, а не само на оне које су непосредно укључене у поступак. Ако Суд, на пример, утврди да политичке јавне личности имају ограничено право на накнаду штете због увреде, поводом неке информације која је важна за формирање мишљења јавног мњења и бираче, то је упутство судовима свих држава како да поступају са тужбама за накнаду штете, односно кривичним пријавама, када оне укључују политичку и јавну личност. Из овог и из других примера се јасно види да се одредбе не могу у потпуности разумети без познавања праксе Суда (шта је то разуман рок, шта то значи да лишење слободе мора

ман рок, шта то значи да лишење слободе мора бити временски ограничено, шта су то грађанска права покривена чл. 6, итд).

з) Забрана поновног одлучивања у истој правној ствари

Када Европски суд донесе одлуку, она је коначна и о истом питању се више не може расправљати. (чл. 35, став 2, тачка б). Ако одговорна држава поступи супротно она крши чл. 46. Конвенције и одговарајућу одредбу Конвенције која гарантује конкретну слободу.

Постоје разлике између обавезе накнаде штете и обавезе повраћаја у пређашње стање. Док је прва обавеза део диспозитива, друга се само имплицитно изводи из образложења. Постојање ове разлике није ирелевантно. Ако би друга обавеза постојала као саставни део диспозитива, то би значило да је Европски суд посебна врста уставног суда или суда више инстанце и да може укинути или поништити прописе. Како он то није, а то се посебно наводи у низу одлука као и у Упутству за подношење захтева за покретање поступка, он није у могућности да такву обавезу наложи у диспозитивном делу. Са друге стране, ако држава не поступи сходно обавези повраћаја у пређашње стање, сматраће се да и даље постоји кршење за коју је држава већ претходно била проглашена одговорном. Основ одговорности ће тада бити оне одредбе Конвенције које су биле и у првој пресуди, али не и чл. 46. Конвенције. Подносилац захтева тада поново може покренути поступак, а Комитет министара ће саставити негативан извештај у погледу извршења пресуде.

Последице непоштовања дејства одлука

Ако држава не исплати накнаду штете тиме ће прекршити чл. 46. Европске конвенције. Непоштовање пресуде у погледу других дејстава може довести до кршења одговарајуће одредбе Европске конвенције. Наиме, ако држава не отклони узрок противправности (не измени пропис, не изврши повраћај у пређашње стање, не понови поступак) реч је о продуженом кршењу одговарајуће одредбе Европске конвенције. Оштећено лице тада има право да поново покрене поступак по истом основу као и у првом поступку, односно преко материјалноправне одредбе која је била основ првобитног захтева. У таквим случајевима се укључује и чл. 13 (право на ефикасни правни лек), пошто је држава пропустила да исправи противправност. Такође, могуће је да основи одговорности буду заједно чл. 46. са неком другом материјалноправном одредбом Конвенције. Крајња последица је негативан извештај Комитета министара и санкције које може предузети Савет Европе.

Примери из праксе

Дајемо преглед неколико случајева који показују начине извршења и последице поступања супротно обавезама које се налажу пресудама, односно Европском конвенцијом.

1) *Loizidou v. Turkey*

Европски суд је 1996. године прогласио Турску одговорном због кршења чл. 1. Протокола I уз Европску конвенцију (заштита имовине) према госпођи Луизиду (*Loizidou*), грчког етничког порекла, због ометања мирног уживања имовине на северном делу Кипра.⁶ Обавезу накнаде штете је Европски суд утврдио у посебној пресуди наложивши Турској да исплати износ од 320.000 кипарских фунти на име накнаде материјалне и нематеријалне штете и 120.000 кипарских фунти на име трошкова вођења поступка.⁷ Турска је јавно изјавила да никада неће извршити пресуду Европског суда за заштиту људских права. Турска није признала ниједно обавезујуће дејство пресуде: није исплатила накнаду штете, није омогућила повратак госпођи Луизиду на северни део Кипра, односно могућност да поново користи своју имовину. Комитет министара је донео Резолуцију (2000) 105 којом је потврдио кршење Конвенције и обавезу сваке државе, у овом случају Турске, да безусловно изврше пресуде.⁸ Ово је једини случај када је држава отворено одбила да изврши пресуду у делу који се односи на накнаду штете.

2) *Olsson v. Sweden (Olsson I)*⁹ и *Olsson v. Sweden (Olsson II)*¹⁰

Први случај Олсон против Шведске је пред Европским судом за људска права покренуо брачни пар Олсон због одлуке органа старатељства којом је родитељима био ограничен приступ и посете деци стављеном под старатељство. Установљени програм посета није био поштован, услед чега су родитељи доста ретко и уз потешкоће виђали своју децу. Европски суд је у одлуци *Olsson I* нашао да је повређен чл. 8. Европске конвенције, јер је Шведска неоправдано ограничавала родитељски однос између природних родитеља и њихове деце, иако су одлуке о смештају под старатељство и одбијању захтева за поништајем ове одлуке, према мишљењу Суда, биле у складу са Конвенцијом. Сам начин извршења домаће одлуке о старатељству, која је *per se* била у складу са Европском конвенцијом, била

⁶ *Loizidou v. Turkey*, Пресуда од 18. децембра 1996. године (ECHR Reports 1996-VI).

⁷ *Loizidou v. Turkey (Article 50)*, Пресуда од 28. јула 1998. године (ECHR Reports 1998-IV).

⁸ У својој резолуцији Комитет министара је нашао, између осталог, и следеће: "Пропуст државе уговорнице да се повинује пресуди је без преседана. Комитет налази да одбијање Турске да изврши пресуду Суда доказује очигледно непоштовање њених међународних обавеза, како као стране уговорнице тако и као чланице Савета Европе. Имајући у виду озбиљност питања, Комитет инсистира на томе да се Турска у потпуности и без даљег одлагања повинује пресуди од 28. јула 1998. године." - Committee of Ministers of the Council of Europe, Interim Resolution DH (2000) 105 concerning the judgment of the European Court of Human Rights of 28 July 1998 in the case of *Loizidou against Turkey* (Adopted by the Committee of Ministers on 24 July 2000 at the 716th meeting of the Ministers' Deputies).

⁹ Пресуда од 24. марта 1988. године (ECHR Reports 1988).

¹⁰ Пресуда од 27. новембра 1992. године (ECHR Reports 1992).

је основ одговорности Шведске. Суд је досудио накнаду штете коју је Шведска тужиоцима благовремено исплатила.¹¹ Међутим, након ове одлуке проблем извршења плана посета и начина вршења старатељства је и даље остао нерешен. Тиме се за учеснике поступака и судове отворило ново питање: да ли је исплатом накнаде штете извршена одлука Европског суда или је саставни део обавезе извршења и отклањање узорка одговорности Шведске установљене одлуком *Olsson I*, односно испуњење плана посета и омогућавање остварења родитељског односа? Шведски судови нису дозволили поновно разматрање одлуке о старатељству, нити су пружили накнаду штете због кашњења у извршењу домаће одлуке о начину спровођења старатељства.¹² Након тога су родитељи поново покренули поступак против Шведске пред Европским судом. Предмет овог захтева је био исти као у случају *Olsson I* у оном делу који се односио на извршење плана посета у периоду који је покривен првом одлуком Европског суда, али је био допуњен новим чињеницама неизвршења тог плана у периоду након доношења одлуке *Olsson I*. Нова представка је била допуњена и захтевом за утврђивањем одговорности Шведске на основу чл. 53. Европске конвенције (садашњи чл. 46) због непотпуног извршења прве пресуде.

Суд је нашао да Шведска није одговорна за кршење чл. 53. јер је исплатила накнаду штете. Даље одлагање извршења води само продуженом кршењу чл. 8. Суд је чл. 8. и 53. Европске конвенције потпуно одвојио и целокупно деликтно поступање Шведске везао само за чл. 8 наставши да не постоји посебан правни захтев на основу чл. 53.¹³ Потребно је напоменути да се деликтно понашање односило само на време након доношења пресуде *Olsson I*, али не и на оно поступање о којем је пресудом *Olsson I* већ било одлучено.

3) *Marckx v. Belgium u Vermiere v. Belgium*

У првом случају, *Marckx* против Белгије, Европски суд је нашао да је законска дискриминација између законите и незаконите деце, односно деце рођене у браку и ван њега, супротна чл. 8. и 14. Европске конвенције и да представља недопуштено и неоправдано мешање у приватни и породични живот. Дискриминација се у конкретном случају односила на законска ограничења деце да буду тестаментални и законски наследници својих природних родитеља, иако таква ограничења у погледу тестаменталног наслеђивања нису постојала за било које друго лице. Пошто је Европски суд установио несагласност домаћих прописа са Конвенцијом, поставило се питање дејства ове пресуде не само у конкретном случају, већ и у погледу низа сличних случајева који су окончани или који су били у току. Такође, поставило се питање да ли се белгијски закон може и даље примењивати на будуће

¹¹ Комитет министара је у свом редовном извештају то потврдио. – Resolution (DH (88) 18, усвојена 26. октобра 1988. године).

¹² Наведено према: R. Ryssdal, *The Enforcement System Set Up Under the European Convention on Human Rights*, у: COMPLIANCE WITH JUDGMENTS OF INTERNATIONAL COURTS (Bulterman, M.K., Kuijer, M., (ur.)), Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, Boston, London, 1996, стр. 57-58.

¹³ 93. и 94. параграф пресуде *Olsson II*.

случајеве до доношења новог закона, који би био сагласан Конвенцији. Европски суд се у својој пресуди осврнуо на то питање нашавши следеће:

Неизбежно је да се дејство одлуке Суда протегне ван граница овог конкретног случаја, нарочито онда када је кршење непосредна последица законских одредаба, а не појединачних државних мера, али сама одлука не може поништити или укинути такве законске одредбе: одлука Суда је у суштини деклараторна и оставља држави право избора начина извршења своје обавезе на основу чл. 53. Конвенције мерама свог унутрашњег права. Ипак, и даље стоји чињеница да је влада Белгије упозната са временским дејством ове одлуке. У погледу овог питања потребно је позвати се на два општа правна начела које је Суд правде Европских заједница недавно применио: “практичне последице било које судске одлуке се морају пажљиво размотрити”, али “немогуће је у томе отићи тако далеко и занемарити објективност права и његову примену у погледу прошлих ситуација а у вези са таквом судском одлуком (8 April 1976, *Defrenne v. Sabena*, Reports 1976, стр. 480).” (...) Имајући у виду све околности, као и начело правне сигурности, које је саставни део Конвенције и комунитарног права, Белгија није обавезна да поново разматра случајеве који су претходили доношењу ове пресуде. Шта више, слични случајеви постоје и у одређеном броју других држава уговорница које имају уставно судство: њихов јавни поредак ограничава ретроактивно дејство одлука уставних судова којима се законодавство укида.¹⁴

Суд јасно ограничава дејство своје пресуде, али не искључује њену непосредну примену на будуће случајеве пред националним судовима. Начело правне сигурности, према мишљењу Суда, само искључује ретроактивну примену. Међутим, непосредна примена одлуке није обавезна, с обзиром да се наглашава слобода избора начина извршења путем средстава унутрашњег права. Иако Суд то овде посебно не помиње, јасно је да то не даје право држави да се позивањем на унутрашње право ослободи поштовања обавезе, односно новог тумачења Конвенције. Уколико држава не отклони противправност, она ће се опет наћи у деликту за кршење исте одредбе, што се могло видети у случају *Olsson I и II*. Неизвршење конкретне одлуке *stricto sensu* према учесницима међународног поступка може довести до кршења чл. 53. (садашњег 46) Европске конвенције, али тек као секундарног и помоћног основа одговорности за који се Суд теже опредељује.

Белгија је изменила спорно законодавство тек 1987. године. У међувремену су белгијски судови нижих инстанци непосредно примењивали пресуду *Marckx* да би отклонили оспорену дискриминацију. Када се *Aristid Vermiere* јавила као наследник као ванбрачно дете, Првостепени суд у Бриселу јој је непосредно на основу пресуде *Marckx* признао статус законског наследника на исти начин као и осталим наследницима, који су ову одлуку оспорили пред Апелационим судом позивајући се на одредбе тада још важећег белгијског закона који је установљавао разлику између законите и незаконите деце. Апелациони суд је жалбу усвојио, отклонио примену тумачења утврђену пресудом Европског суда и применио домаћи пропис искључивши *Aristid Vermiere* као законитог наследника у својству унуке. Европски

¹⁴ Случај *Marckx v. Belgium*, *op. cit.*, параграф 58.

суд је и у овом случају утврдио кршење чл. 8. и 14. Европске конвенције. Суд је том приликом користио случај *Marckx* и темпорално дејство ове пресуде, те је утврдио да кршење постоји у погледу наслеђивања имовине једног од оставиоца, али не и другог (пошто је расправа о наслеђивању имовине у случају другог оставиоца започела пре доношења пресуде *Marckx*, 13. јуна 1979. године).¹⁵ Међутим, Суд посредно налаже поновно отварање оставинске расправе г. *Vermiere* као оставиоца, пошто у диспозитиву напомиње да Белгија није обавезна да понови поступак у случају г-ђе *Vermiere*. Из тога се може закључити да је Белгија обавезна да понови онај оставински поступка за који је утврђено кршење Конвенције.

Да је Белгија извршила општу обавезу измене законодавства на основу пресуде *Marckx*, до случаја *Vermiere* не би ни дошло. Суд је зато у случају *Vermiere* посредно одлучивао и о одговорности Белгије због неизвршења одлуке *Marckx*. Утицај претходне пресуде је евидентан у образложењу Суда. Правило примењено у случају *Marckx* је на исти начин примењено и у случају *Vermiere*, што се види и из темпоралног дејства пресуде *Marckx* на случај *Vermiere*. Да је било речи само о примени чл. 8. и 14., Суд не би временско дејство правила везао за претходну пресуду. Зато се и може рећи да обавезујуће дејство пресуде *Marckx* проширено и на стране ван конкретног поступка.¹⁶

Национална имплементација одлука Европског суда за заштиту људских права

Имајући у виду каква дејства могу имати одлуке Европског суда, јасно је да су следећи начини имплементације на располагању националним судовима: одлука као средство тумачења Европске конвенције и домаћих прописа, накнада штете и повраћај у пређашње стање.

а) Одлуке као средство тумачења Конвенције и домаћег права

Као што је већ напоменуто, чест је случај у пракси да се одлуке имплементирају посредно током примене Конвенције, односно путем примене домаћих прописа у светлу праксе Европског суда. Како све државе и сви национални судови могу на овај начин користити целокупну јуриспруденцију,

¹⁵ Судија *Martens* је због овакве одлуке у погледу временског дејства пресуде *Marckx* приложио супротстављено мишљење сматрајући да кршење чл. 8. и 14. постоји и у овом делу оставинског поступка. Он је сматрао да је Белгија била дужна применити ново тумачење Конвенције и на случајеве који су у време доношења пресуде *Marckx* били у току. Према његовом мишљењу, интерес трећих лица и овакво тумачење временског дејства пресуде није у сукобу са начелом правне сигурности.

¹⁶ "Суд се руководио чл. 53 више него чл. 8. и 14., иако госпођа *Vermeire* није била учесник у поступку *Marckx*. Чл. 53. није био поменут, али приступ Суда упућује на закључак да је Суд овај случај сматрао кршењем обавезе из чл. 53." - S.K. Martens, *Commentary*, у: COMPLIANCE WITH JUDGMENTS OF INTERNATIONAL COURTS (Bulterman, M.K., Kuijer, M., (ur.)), Martinus Nijhoff Publishers, Hague, Boston, London, 1996, стр. 77.

јасно је да је овакав начин имплементације и најчешћи. За домаћи суд једино је важно да је у одлуци дато тумачење неког индивидуалног права које је предмет домаћег поступка.

Примери су многобројни, а ми ћемо навести само неке. Норвешки суд је у поступку накнаде штете због клевете, који је 1990. године покренуо један норвешки политичар против новинске агенције, усвојио тумачење чл. 10. Европске конвенције (слобода изражавања и штампе) које је дао Европски суд за заштиту људских права у случају *Lingens v. Austria*.¹⁷ Реч је о случају који се такође односио на тужбу због клевете коју је покренуо тадашњи аустријски канцелар Бруно Крајски. Шведски суд је правни стандард "лишење слободе" тумачио у светлу одлуке *Guzzardi v. Italy*¹⁸ и подвукао обавезу националних судова да поштују јуриспруденцију Европског суда.¹⁹ Врховни суд Шведске је тако одлучио да понови кривични поступак у случају *Andersson*, јер у жалбеном поступку окривљени није био саслушан.²⁰ Врховни суд је нашао да овај пропуст води кршењу чл. 6. Европске конвенције, пошто је у случају *Ekbatani v. Turkey* Европски суд за људска права управо такво поступање окарактерисао као кршење ове одредбе Конвенције. Савезни суд Швајцарске и Уставни суд Шпаније су тумачили стандард "независни и непристрасни суд" у светлу пресуде *DeCubber v. Belgium*,²¹ на основу чега је у Швајцарској дошло до измене праксе судова, а у Шпанији до поништаја закона. Уставни суд Шпаније је врло отворен за јуриспруденцију Европског суда. Сматра се да захваљујући овом телу против Шпаније пред Европским судом постоји мали број поступака и неповољних одлука, ако се узме у обзир величина државе и број становника. Судови Кипра користе пресуде Европског суда без навођења посебног правног основа, не само када примењују Европску конвенцију, већ и када расправљају о питањима унутрашњег права.

Пропуст националних судова да усвоје јуриспруденцију Европског суда као средство тумачења Европске конвенције не води *ipso facto* одговорности за кршење Конвенције. За државу је више упутно да прихвати јуриспруденцију као саставни део Конвенције, јер је једина негативна последица могућност поступка пред Европским судом за људска права. Другим речима, ако домаћи суд пропусти да поступи на овај начин, Комитет министара то неће сматрати кршењем Конвенције. Одлуку о кршењу Конвенције у оваквим случајевима доноси искључиво Европски суд за људска права у поступку који је покренут на одговарајући начин.

¹⁷ Пресуда од 8. јула 1986. године, 103 ECHR.

¹⁸ Пресуда од 6. новембра 1980. године, 39 ECHR, ser. A, 1980.

¹⁹ "Упутство за решење овог случаја се може наћи у пракси Европског суда у вези са значењем концепта лишења слободе, што има одлучујући значај и за примену Конвенције у случајевима попут овог." - *Nytt Juridiskt Arkiv* (1989), 131.

²⁰ Пресуда Врховног суда Шведске од 21.11.1988. године.

²¹ Пресуда од 26.10.1984, ECHR Reports 1984, Series A, no. 86.

б) Накнада штете

Реч је о обавези чије испуњење је у пракси било најмање спорно. Како се износ накнаде штете и обавеза њене исплате утврђује у диспозитиву, пресуда Европског суда у овом погледу има статус извршног наслова. Обавеза накнаде материјалне и нематеријалне штете се састоји у исплати новчане накнаде изражене у валути државе којој припада оштећени појединац. Рок за њено извршење је најчешће три месеца.

в) Повраћај у пређашње стање: национална имплементација

Обавеза повраћаја у пређашње стање не постоји у свим случајевима. Да ли она постоји и каква је њена садржина зависиће превасходно од околности конкретног случаја. Такође, избор начина који води повраћају у пређашње стање припада држави. Проблеми који се реално могу поставити пред домаћим органима у таквим случајевима јесте избор правног основа за такво поступање, што ће врло често зависити и од положаја међународног права у унутрашњем правном систему.

Могућа решења, како то показује упоредни преглед праксе националних судова различитих држава, јесу следећа:

а) Основ за повраћај у пређашње стање, без обзира на врсту повраћаја (искључење примене спорног закона, понављање поступка, престанак притвора и сл.) може бити сама Европска конвенција за заштиту људских права. Одредбе које су овде значајне јесу: чл. 46, 13, 2-14.

б) Основ може бити и домаћи пропис који се тумачи тако да омогућује признање дејства одлуке као основа за повраћај у пређашње стање. То могу бити уставне одредбе, одредбе закона о кривичном и парничном поступку у делу који се односи на ванредне правне лекове и могућност понављања поступка, и други домаћи извори права.

в) Специјални домаћи прописи који јасно предвиђају да су одлуке Европског суда основ за понављање поступка, односно основ за неки други поступак.

г) Основ се понекад може наћи и непосредно у самој пресуди Европског суда за заштиту људских права.

Примери из праксе других држава

1) Апелациони суд у Атини, Грчка, Одлука из 1990. године

Пример Апелационог суда у Атини показује како одредбе Европске конвенције непосредно омогућавају признање неког од дејстава међународних одлука. Апелациони суд је на основу чл. 52. и 53. Европске конвенције о људским правима (данашњи чл. 46.) суспендовао поступак јер се у истом предмету против

Грчке водио поступак пред Европским судом за људска права.²² Суд је у овом случају признао двоструку литиспенденцију као процесну препреку домаћем поступку на основу уговорне одредбе која то експлицитно не налаже (ове одредбе предвиђају само коначност и обавезност одлука). Није тешко закључити да би исте одредбе могле послужити и као основ за признање коначне одлуке Европског суда и шире од њеног деклараторног дејства.

2) *Случај Jersild (Врховни суд Данске)*²³ - *Jersild v. Denmark (Европски суд за људска права)*²⁴ - *Случај Jersild – понављање кривичног поступка (Апелациони суд Источне Данске)*²⁵

Jersild је, као новинар на националном радију, интервјуисао тројицу припадника групе *Greenjackets* који су том приликом дали неколико расистичких изјава. Интервју је касније објављен у информативном билтену радија. Јавни тужилац је потом покренуо поступак против ових лица због извршења кривичног дела ширења расне мржње и ксенофобије, али и против Јерсилда и власника радио станице због саучесништва. Сва оптужена лица су била и осуђена, али су *Jersild* и власник радио станице били осуђени само на новчане казне. Јерсилд је покренуо поступак против Данске због кршења чл. 10. Европске конвенције (слобода изражавања). Суд је представку усвојио наставши да је слобода изражавања била неоправдано ограничена мером кривичне санкције у конкретном случају. Наиме, *Jersild* није имао намеру да шири расну мржњу, већ само да информише јавност о појавама у данском друштву, тако да је током самог интервјуа постављао питања која сама по себи нису имала за циљ придобијање симпатија јавности за чланове групе *Greenjackets*. Влада Данске се, између осталог, бранила и својим међународним обавезама из Конвенције УН о елиминацији свих облика расне дискриминације из 1965. која у чл. 4. и 5. предвиђа обавезу држава да инкриминишу све облике извршилаштва и саучесништва ширења расне дискриминације. Европски суд се сложио да се Европска конвенција треба тумачити тако да не доведе у питање друге међународне обавезе држава чланица, али је одбио да тумачи значење и домаћај поменутих одредаба Конвенције против дискриминације. Европски суд је нашао да у конкретном случају, на основу поступања самог *Jersilda* и према другим важећим прописима Данске, попут Закона о медијима, уопште није постојало саучесништво. На овај начин је Европски суд избегао сукоб са Конвенцијом против дискриминације, али је истовремено посредно поступио као виши кривични суд. Наставши да је дошло до ограничења слободе изражавања које се не може сматрати оправданим у демократском

²² Одлука Апелационог суда Атине (Грчка), бр. 10616/1990. – Наведено према: E. Roucouas, *Grèce*, u: THE INTEGRATION OF INTERNATIONAL AND EUROPEAN COMMUNITY LAW INTO THE NATIONAL LEGAL ORDER (Eisemann, P.M. (ur.), Kluwer, Hague/London/Boston, 1996, стр. 313.

²³ Врховни суд Данске (*Højesteret*) је потврдио кривичну пресуду нижих судова 13. фебруара 1989. године. Доношењем ове пресуде су искоришћени сви локални правни лекови, те се управо поводом ове одлуке водио поступак пред Европским судом за људска права.

²⁴ *Jersild v. Denmark*, ECHR Reports 1994, Пресуда од 23. септембра 1994. године.

²⁵ Пресуда Апелационог суда Источне Данске (*Østre Landsret*) је донета 4. јуна 1996. године.

друштву, Европски суд за заштиту људских права је досудио накнаду штете коју је Данска благовремено исплатила.

Поставило се питање да ли супротна међународна одлука може отклонити изречену кривичну казну која је била основ одговорности Данске, односно да ли чл. 46. Европске конвенције, који предвиђа савесно повинување одлуци Европског суда подразумева и друге начине извршења поред накнаде штете? Ако се случајеви *Jersild* и *Olsson* упореде, питање је да ли би извршавање кривичне пресуде представљало нови основ одговорности на основу чл. 10. Европске конвенције, или би Данска била одговорна на основу чл. 46? Европски суд, ипак, никада није дошао у прилику да о овом питању одлучује, пошто је у кривичном поступку поновљеном на захтев Јерсилда дански суд ослободио осуђеног и досудио му накнаду свих трошкова.

Понављање кривичног поступка је било одобрено на основу става 3, чл. 977. Закона о кривичном поступку Данске, који предвиђа да осуђени може тражити понављање поступка ако, између осталог, "постоје посебне околности које јасно упућују да се о доказима није одлучивало на одговарајући начин." Апелациони суд је супротну пресуду Европског суда подвео под посебне околности, дозволио понављање поступка и ослободио Јерсилда кривичне пресуде наложивши при том и накнаду свих трошкова који су настали како у претходном тако и у накнадном кривичном поступку. Тако је дански суд признао двоструко дејство пресуде Европског суда – накнада штете и отклањање основа одговорности путем признавања субјективног права појединцу непосредно на основу међународне пресуде.

Постоје и друге државе које користе постојеће прописе о понављању поступка као основ за понављање због пресуде Европског суда. Комитет експерата за унапређење поступака заштите људских права посебно анализира редовне и ванредне правне лекове у кривичном, парничном и управном поступку.²⁶ Све законске одредбе за које Комитет утврди да допуштају понављање поступка на основу одлуке Европског суда, иако сама одредба ове одлуке не помиње, могу се сматрати законским основом за имплементацију одлука. Судови Данске прихватају захтев за понављањем кривичног поступка на основу одговарајуће одлуке Европског суда, сматрајући одлуку "новим податком који би, да је био познат током поступка, довео до ослобађајуће пресуде или умањења казне", чиме је тумачење дејства одлуке прилагодио општим основима за понављање поступка предвиђеним у чл. 977. Закона о кривичном поступку.²⁷ Врховни суд Финске је у одлуци од 31. маја 1995. године поништио одлуку парничног суда због непоштовања равноправности странака и расправног начела, позивајући се на

²⁶ Committee of Experts for the Improvement of Procedures for the Protection of Human Rights – "Reopening of Proceedings before Domestic Courts Following Findings of Violations by the European Court of Human Rights", 9. август 1999. године, DH-PR (99) 10.

²⁷ Комитет експерата сматра да је, иако не постоји пракса у Данској по овом питању, могуће поднети захтев за понављањем парничног и управног поступка. У оба ова случаја реч је о "околностима које оправдавају понављање" из чл. 399 (3) Закона о парничном поступку. Према томе, ни код ових поступака не постоји посебна одредба посвећена искључиво одлукама ЕCHR.

одлуке Европског суда за људска права које, према мишљењу Врховног суда, одговарају постојећем основу предвиђеном у одељку 31, чл. 7, став 4 Закона о судском поступку ("Правноснажна пресуда се може поништити уколико се заснива на очигледно погрешној примени права"). Сличан став има и Словачка, која одлуке Европског суда подводи под "нову чињеницу" која је признат основ за покретање поступка.²⁸

3) Специјални прописи који предвиђају да је одлука Европског суда основ за понављање поступка или покретање посебног поступка

Специјалне прописе који допуштају понављање поступка на основу одговарајуће пресуде међународног суда имају Пољска (повнављање кривичног поступка због постојања супротне одлуке неког међународног суда) и Норвешка (повнављање кривичног и грађанског поступка на основу супротне одлуке међународног суда). Велики број држава има прописе којима експлицитно предвиђа да ће управо супротна одлука Европског суда довести до понављања поступка: Аустрија, Бугарска, Хрватска, Словенија, Немачка Луксембург, Словенија, Литванија, Малта, Швајцарска и др.

Аустријски закон о кривичном поступку дозвољава понављање кривичног поступка након доношења одговарајуће одлуке Европског суда за људска права. Ова одредба гласи: "Ако Европски суд за људска права пресудом утврди кршење Конвенције или једног од Протокола које је проузроковано одлуком кривичног суда, поступак по овом питању мора бити поновљен, уколико се не може искључити могућност да утврђено кршење не би имало негативни утицај на конкретно лице у вези са одлуком кривичног суда."²⁹ Повнављање поступка је у овим случајевима допуштено по захтеву оштећене странке и државног правобраниоца. Швајцарски закон о организацији судства из 1992. године садржи две одредбе (чл. 139а и 141ц) које дозвољавају понављање свих поступака у случају постојања супротне одлуке Европског суда, под условом да је адресат одлуке исто лице и да се захтев за понављањем поступка постави у року од три месеца од достављања одлуке. Управо је по овом основу допуштено понављање поступка због одлука Европског суда у случајевима *E.L., R.L. and J.O.L. v. Switzerland*,³⁰ и *A.P., M.P. and T.P. v. Switzerland*,³¹ којима је утврђено кршење чл. 6, став 2 Европске конвенције. Новом пресудом је Савезни суд Швајцарске изменио првобитну одлуку, према којој су наследници морали платити порез изречен оставиоцу, те су кантоналне пореске власти биле дужне да врате износ са урачунатом каматом.³² Сличне одредбе садрже закони о кривичном поступку Хрватске, Бугарске,

²⁸ У вансудском поравнању поводом случајева *Bolakova v. Slovakia* и *Machova v. Slovakia*, Словачка је пристала на понављање поступака по основу да ће се одлука Комисије сматрати "новом чињеницом" пред управним и редовним општинским судовима.

²⁹ Изменама овог закона 1996. године је унета нова одредба (НР. 363а), која гласи: "Ако Европски суд за људска права пресудом утврди кршење Конвенције или једног од Протокола које је проузроковано одлуком кривичног суда, поступак по овом питању мора бити поновљен

³⁰ Пресуда од 29. августа 1997. године.

³¹ Пресуда од 29. августа 1997. године.

³² Одлука Савезног суда Швајцарске од 24. августа 1998. године.

Немачке, Луксембурга, Словеније.³³ Законодавство Литваније предвиђа специјалне поступке понављања поступка у кривичним, грађанским и управним стварима, уколико постоји судска одлука Европског суда за људска права или одлука Комитета министара којом је установљено кршење Конвенције. Малта је донела посебан закон (Закон о Европској конвенцији) који предвиђа директно дејство одлука Европског суда, тако да су оне извршне на исти начин као и одлуке Уставног суда Малте. Својство извршности ових одлука укључује и могућност понављања поступка на основу одлуке.

4) Непосредна примена одлука Европског суда

Иако ретки, у пракси постоје примери непосредне примене одлука Европског суда. Разумљиво је да је из разлога правне сигурности потребно јасно дефинисати правни основ за понављање поступка, или покретања неког посебног поступка, без обзира да ли је он међународни или унутрашњеправни. Као што се могло видети на примеру случаја *Marckx*, белгијски судови су непосредно примењивали ову одлуку и изједначавали брачну и ванбрачну децу у погледу наслеђивања све до случаја *Vermiere*, односно до измене домаћег прописа. Уставни суд Шпаније је одлучи Европског суда у случају *Barbera, Messegué and Jabardo* признао непосредно дејство у домаћем кривичном поступку и донео одлуку о понављању поступка без посебно наведеног правног основа за такво поступање.

Национална имплементација путем измене законодавства

Реч је о врло честом облику имплементације одлука када се имплицитно налаже измена прописа, што је био случај у четвртини случајева пред Европским судом. Државе су мењале различите врсте прописа: Белгија је изменила закон о наслеђивању и законске одредбе о бескућницима, Данска је изменила прописе о одређивању притвора пре почетка суђења, Финска је изменила прописе о старатељству над децом, Француска је изменила прописе о прислушкивању, Италија је донела пропис по којем се адвокат одбране мора појавити у свим фазама кривичног поступка, Холандија је изменила прописе о смештају лица у психијатријске установе, Шведска је изменила прописе о обавезној верској настави, Турска је изменила прописе о трајању полицијског притвора, Велика Британија је укинула телесне казне, итд.

³³ Чл. 416. Закона о кривичном поступку установљава одлуку Европског суда као посебан основ за понављање поступка и измену одлуке домаћег суда, али његова употреба је супсидијарна, пошто се ова одредба има применити тек уколико ниједан од општих основа за понављање поступка не буде могао послужити као основ за понављање поступка.

Национална имплементација одлука Европског суда за људска права у Србији и Црној Гори: Могућа решења

Разумљиво је да се поставља питање како ће се извршити имплементација одлука Европског суда за заштиту људских права у нашем унутрашњем правном систему. И у нашем случају различите врсте имплементација могу доћи у обзир: тумачење, повраћај у пређашње стање и накнада штете (могуће је расправљати и о признању одлуке Европског суда као препреке домаћем поступку по питању о којем је већ решено пред Европским судом. Овај пут ћемо изоставити расправу о том питању.).

Прихватање јуриспруденције као средства тумачења Европске конвенције је могуће спровести по узору на праксу других држава. Такође, могуће је тумачити и домаће прописе у светлу јуриспруденције Европског суда. Правни основ за такво поступање се може пронаћи у Европској конвенцији и релевантним одредбама које покривају права и слободе. Уставна повеља Србије и Црне Горе³⁴ нормира приоритет међународног права³⁵ и непосредну примену норми о заштити људских права,³⁶ што олакшава све видове имплементације. Ако је могуће непосредно применити Европску конвенцију за заштиту људских права, онда је могуће непосредно применити и јуриспруденцију Европског суда као саставног дела овог међународног уговора. Додатни домаћи извор права који успешно може олакшати имплементацију тумачења датог у јуриспруденцији свакако јесте и *Повеља о људским и мањинским правима и грађанским слободама*. Такође, могуће је усвојити тумачења Европског суда преко домаћег института претходног питања: ако се за домаћи суд као претходно питање јави тумачење Европске конвенције, он се путем процесног механизма одређеног за претходно питање у унутрашњем поретку може користити одлукама Европског суда у домену тумачења појединих права и слобода.³⁷

Обавеза повраћаја у пређашње стање се може састојати од обавезе измене прописа који је довео до противправности, односно од обавезе понављања поступка или покретања неког посебног поступка. Измена прописа ће бити обавеза сваки пут када је основ одговорности општи правни акт који је супротан Конвенцији у светлу праксе Европског суда. Реч је обавези чије испуњење зависи преважно од законодавца. Ипак, судови могу избећи примену таквог прописа позивањем на чл. 46. и/или другу одговарајућу одредбу Конвенције, а у вези са чл. 10. и 16. Уставне повеље.

³⁴ Службени лист Србије и Црне Горе бр. 1/2003 од 4. фебруара 2003. године.

³⁵ Чл. 16. Уставне повеље Србије и Црне Горе (*Примат међународног права*) гласи:

”Ратификовани међународни уговори и општеприхваћена правила међународног права имају примат над правом Србије и Црне Горе и правом држава чланица.”

³⁶ Чл. 10. Уставне повеље Србије и Црне Горе (*Непосредна примена међународних уговора*) гласи:

”Одредбе међународних уговора о људским и мањинским правима и грађанским слободама који важе на територији Србије и Црне Горе непосредно се примењују.”

³⁷ Ауторство за ово решење припада госпођи Јелици Бојанић Керкез, судији Окружног суда у Зрењанину и председници Друштва судија Србије у Зрењанину, која је била учесник курса ”Људска права у Европи” одржаног у Новом Саду. О овом решењу ће бити више речи и у даљем тексту.

Ако постоји обавеза понављања кривичног поступка, решење за поступање по одлуци Европског суда за заштиту људских права већ постоји у нашем Законнику о кривичном поступку. Члан 428. Законика о кривичном поступку Југославије³⁸ (*Захтев за испитивање законитости правноснажне пресуде*) гласи:

“Захтев за испитивање законитости правноснажне пресуде подноси се у року од месец дана од дана када је окривљени примио правноснажну пресуду домаћег суда или одлуку међународног суда којом је утврђена повреда његовог права или основне слободе у кривичном поступку пред домаћим судом.”

Реч је о ванредном правном леку који може поднети окривљени који је правноснажно осуђен на безусловну казну затвора или казну малолетничког затвора. Ако се захтев усвоји, домаћи суд може одложити или прекинути извршење правноснажне пресуде.³⁹ Као и у случају Пољске и Норвешке, међународна судска одлука може бити основ индивидуалног захтева, али одлуку суд не узима у обзир по службеној дужности. Иако то није посебно наглашено, јасно је да се Европски суд за заштиту људских права може сматрати међународним судом. Поред ове могућности, оштећено лице увек може поднети молбу за помиловање, нарочито зато што је дошло до промене околности. Ипак, потребно је напоменути да је дејство помиловања ограничено.

У случају грађанског поступка не постоји, као у случају кривичног поступка, посебно предвиђен правни основ за понављање. Преглед праксе других држава показује да судови користе постојеће правне основе и ванредне правне лекове да би понављање поступка омогућили. Домаћи суд у парничном поступку може одлуку Европског суда сматрати одлуком надлежног суда о решењу претходног питања која би, ако је битно другачија од закључка до којег је наш суд дошао у првобитном поступку, могла довести до понављања поступка.⁴⁰ Понављање поступка било би могуће и ако би се, по угледу на праксу других држава, супротна одлука Европског

³⁸ Законик о кривичном поступку Југославије, Сл. лист СРЈ, бр. 70 од 28.12.2001, бр. 68 од 19.12.2002.

³⁹ Члан 431, став 6 Законика о кривичном поступку Југославије.

⁴⁰ Закон о парничном поступку (са последњим изменама од 18. јануара 2002) чл. 421, став 1, тачка 8 у вези са чл. 12.

Члан 421.

Поступак који је одлуком суда правноснажно завршен може се по предлогу странке поновити:

.....

8) ако се одлука суда заснива на другој одлуци суда или на одлуци неког другог органа, а та одлука буде правноснажно преиначена, укинута, односно поништена.

Члан 12.

Кад одлука суда зависи од претходног решења питања да ли постоји неко право или правни однос, а о том питању још није донео одлуку суд или други надлежни орган (претходно питање), суд може сам решити то питање ако посебним прописима није другачије одређено.

Одлука суда о претходном питању има правно дејство само у парници у којој је то питање решено.

У парничном поступку суд је у погледу постојања кривичног дела и кривичне одговорности учиниоца везан за правноснажну пресуду кривичног суда којом се оптужени оглашава кривим.

суда сматрала новом чињеницом или новим доказом који воде повољнијем исходу поступка за странку.⁴¹

З а к љ у ч а к

Постоје различите врсте дејстава пресуда Европског суда за заштиту људских права и различити начини за њихову националну имплементацију. Државе су врло савесне када је реч о извршењу обавезе накнаде штете утврђене диспозитивом, те можемо закључити да је један од разлога успешности и ефикасности европског система заштите људских права управо висок степен поштовања одлука Европског суда од стране одговорних држава. У погледу признавања осталих могућих дејстава, попут измене прописа, понављања поступка, покретања посебних поступака и забране расправљања у правној ствари о којој је правноснажно одлучио Европски суд за заштиту људских права, може се рећи да су државе и њихови судови углавном одговарали на захтеве директно или индиректно утврђене одлукама. У овим ситуацијама се као главни проблем пред судовима постављало питање правног основа за такво поступање, односно решење односа међународног и унутрашњег права. Такође, национални судови су у великој мери прихватили тумачења Конвенције од стране Европског суда и примењивали Европску конвенцију у светлу судске праксе. Поуке за националне судове Србије и Црне Горе су вишеструке, пошто пракса Европског суда и националних судова других држава пружа решења за будућу имплементацију одлука Европског суда у наш унутрашњи правни систем, која се може кретати од прихватања тумачења до понављања домаћег поступка.

⁴¹

Члан 421.

Поступак који је одлуком суда правноснажно завршен може се по предлогу странке поновити:

.....

9) ако странка сазна за нове чињенице или нађе или стекне могућност да употреби нове доказе на основу којих је за странку могла бити донета повољнија одлука да су те чињенице или докази били употребљени у ранијем поступку.

*Sanja Đajić, Ph.D. Assistant
Law Faculty of Novi Sad*

THE EFFECTS OF JUDGEMENTS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS IN NATIONAL LEGAL SYSTEMS

Abstract

The effects of judgments of the European Court of Human Rights are multiple and diverse: compensation for pecuniary and non-pecuniary damage, method of interpretation of the European Convention, re-opening of domestic proceedings, amendments of national legislation, issue and claim preclusion, etc. Member states have complied with their obligation to pay compensation in accordance with Article 46 almost without exception and have shown readiness to accept interpretations of the European Convention given in a well-settled jurisprudence of the Court. National judicial practice shows the methods and avenues that were used by national courts to enable and facilitate re-openings of national proceedings in accordance with the particular decisions of the European Court. Comparative overview and new Constitutional and statutory provisions in Serbia and Montenegro may give directions for future national implementation of decisions and jurisprudence of the European Court of Human Rights.

*Dr Sanja Đajić, assistant
Faculté de droit de Novi Sad*

L'EFFET DES DÉCISIONS DU TRIBUNAL EUROPÉEN POUR LA PROTECTION DES DROITS DE L'HOMME DANS LES SYSTÈMES JURIDIQUES NATIONAUX⁴²

Résumé

Les jugements du Tribunal européen pour la protection des droits de l'homme peuvent avoir plusieurs effets différents: indemnité de dommages, moyen d'interprétation de la Convention européenne, renouvellement de la procédure nationale, initiation d'une procédure particulière, transformation de la juridiction du pays, défense de

⁴² Ces réflexions sont faites après un cours de formation " Les droits de l'homme en Europe", tenu à la Faculté de droit de Novi Sad en avril et mai 2003. Je désire remercier, par cette occasion, tous les participants de ce séminaire, pour leurs suggestions utiles données lors des cours et des conversations. Certaines d'entre elle se trouvent mentionnée ici.

renouvellement d'un procès concernant la chose jugée par arrêt irrévocable du Tribunal européen pour les droits de l'homme. Les pays ont consciencieusement répondu à l'obligation d'indemnisation des dommages en vertu de l'article 46 de la Convention européenne et se sont montrés généralement prêts à accepter les interprétations de la Convention européenne, que le Tribunal européen a développé tout au long de sa riche expérience. La pratique nationale nous montre que des pays ont donné la possibilité de renouvellement de la procédure quand ils l'ont jugé nécessaire, et quels étaient les fondements juridiques utilisés pour une nouvelle procédure nationale. Les exemples de la pratique d'autres pays et le renouveau dans la Constitution et les lois de la Serbie-et-Montenegro peuvent nous indiquer la voie vers une future incération nationale des décisions du Tribunal européen dans notre système juridique intérieur.